

recursos i serveis propis de cadascun dels municipis i en destaca els cinquanta potencialment més interessants. El pla de treball que proposa el llibre respon a la metodologia i a l'estratègia de màrqueting desenvolupada pel professor Michael Porter, de reconegut prestigi mundial en aquest camp, a partir de diagnosticar els punts forts i febles de l'àmbit territorial on es pretén desenvolupar un producte turístic, de la segmentació estratègica i de la fixació d'unes àrees (o *cluster*) que responen a unes afinitats concretes.

Aplicat al conjunt de la comarca de la Segarra, Parramon ens planteja l'esquema general de mètode, consistent, en primer lloc, en la definició i l'anàlisi dels segments estratègics que potencialment poden ser objecte de consum turístic (patrimoni cultural, gastronomia, turisme rural, turisme industrial...); en segon lloc, en el posicionament dels segments a partir de la constitució de 4 àrees definides segons la seva localització, les seves relacions comercials i la seva tipologia. Finalment, l'autor es fixa en els factors que determinen la competitivitat i que mesura i estableix, globalment, en l'anomenat "diamant de la competitivitat" plantejat tant pel que fa al conjunt de la Segarra com pel que fa al conjunt de les àrees o *cluster* assenyalats. Aquests són l'estratègia i l'estructura de les

empreses (allotjaments...), condicions dels factors (infraestructures viàries, personal qualificat en la indústria turística...), indústries i serveis de suport (oficines de turisme, punts d'informació...) i les condicions de demanda.

El llibre de Miquel Parramon és, al nostre entendre, una eina de treball vàlida que ofereix tots els elements per a permetre l'arrencada i desenvolupament del sector turístic a la nostra comarca, que és, en definitiva, un dels estímuls econòmics amb un potencial de futur més gran.

JORDI OLIVA I LLORENS
Llicenciat en Història

Enric TELLO: *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*; Pagès editors, col·lecció Seminari, sèrie Catalonia, Lleida, 1995, 547 pàgs.

La recerca d'Enric Tello es caracteritza per la seva gran qualitat. Aquest llibre, que juntament amb *Visca el rei i les calces d'estopa. Reialistes i boliflers a la Cervera set-centista* (Barcelona: Crítica, 1990) tenen el seu origen en la tesis doctoral que l'autor va

llegir el 1987, no és una excepció. Tello sap inserir la història local dins problemàtiques historiogràfiques de caràcter general. Però no només això. Té la capacitat d'introduir anàlisis suggerents i originals. Com a conseqüència, molts dels seus plantejaments acostumen a diferenciar-se de les perspectives més tradicionals de la historiografia catalana.

De fet, el plantejament general del llibre que ens ocupa ja és novedós. La historiografia catalana ha presentat el segle XVIII com una època de fort creixement econòmic. Sense negar-ho, Tello ens adverteix que "la Segarra que trobem al final del set-cents sembla demanar una revisió de la imatge, generalment força optimista, de la trajectòria econòmica catalana en aquella centúria" (pàg. 396). A la Segarra del segle XVIII, els índexs de creixement de la població van situar-se en els nivells inferiors del Principat; la pràctica del guaret no va retrocedir; la manca d'adobs va ésser persistent; els rendiments llavor-collita van mantenir-se en uns nivells molt baixos; el comerç no va dinamitzar l'economia de la comarca; l'onada protoindustrial, que va visitar la Segarra durant la segona meitat del segle XVIII, tampoc; etc. (pàgs. 273 i ss.). En fi, l'endeutament i la pobresa van ésser crònics i persistents entre bona part

de la població de la Segarra setcentista; i els nivells de desigualtat en el repartiment de la riquesa considerables.

Per què, a diferència del que va succeir amb les comarques del litoral català, la Segarra va acabar formant part de la Catalunya pobra? Aquesta és la qüestió central que es planteja aquest llibre. Per respondre-la, Tello ha analitzat, al llarg dels cinc capítols en que es divideix l'obra, diferents àmbits de l'economia ceriverina i segarrenca del segle XVIII. Això és: el règim senyorial i l'estructura de la propietat (capítol 1); el repartiment de la riquesa (capítol 2); els ingressos de les classes rendistes (capítol 3); el paper de l'església en el crèdit rural (capítol 4). El capítol 5, que té una extensió propera a les 200 pàgines, s'ocupa dels trets definitoris de l'economia segarrenca (sistema agrari, condicions ecològiques, estructura dels intercanvis comercials o presència de la indústria rural domèstica) i s'interroga explícitament sobre les causes del retard econòmic segarrenc. Les conclusions, dedicades a sistematitzar els principals aspectes descrits al llarg de l'obra, serveixen també a l'autor per plantejar un seguit d'hipòtesis entorn dels canvis econòmics esdevinguts a la comarca a mitjan segle XIX.

Tello explica el retard relatiu

de l'economia segarrenca set-centista i de la immobilitat del "mode de producció" a partir de dos factors fonamentals: l'estructura agrària predominant i l'orientació inversora dels grups socials benestants. En ambdós casos, la influència del crèdit hipotecari, en la forma de censals, és considerada com a fonamental.

L'estructura agrària de la Segarra set-centista es caracteritzava pel "predomini de petits pagesos emfiteutes, quasi-propietaris, però amb explotacions agràries de reproducció precària" (pàg. 80), i, per tant, abocats a la pobresa i l'endeutament crònic. La necessitat de pagar deutes i contribucions forçava els pagesos a insertar-se en el mercat en condicions habitualment poc avantatjoses, a "vendre per pagar" i no tant a "produir per vendre". En les comarques del litoral, l'especialització vitivinícola s'havia produït com a resposta positiva a una demanda exterior de vi i aiguardent i havia permès transformar llur base econòmica. A la Segarra, la introducció parcial d'aquest conreu comercial, que convivia en bancals intercalats amb els cereals, l'olivera i els ametllers, estava vinculada a les necessitats monetàries dels pagesos, que maldaven per mantenir l'ideal d'un autoconsum impossible, més que a la lògica de la venda i el guany. Tot plegat, ajudava a fossilitzar la

base econòmica de la comarca. Però no eren aquestes les úniques causes de la "immobilitat econòmica" de la Segarra set-centista.

Els grups benestants de la comarca havien optat per actuar com a prestamistes dels petits pagesos que es veien forçats a demanar crèdit per aconseguir la reproducció de llurs precàries explotacions agràries. De fet, a la Segarra del segle XVIII, les rendes obtingudes a partir de l'esmerç en crèdits censals eren una de les principals fonts d'ingressos de les classes benestants (capítol 3). L'església de Cervera, que era de llarg el principal censalista de la ciutat, "s'erigia (a més) en garant de tot el sistema (creditici)" (pàgs. 257-258) en la mesura que ajudava a cobrir les necessitats puntuals dels censalistes laics. No s'ha d'oblidar que molts clergues seculars cerverrins provenien dels sectors econòmicament més poderosos. Però, sobretot, el que interessa destacar, és que aquests grups socials benestants tenien una clara orientació especulativa, usurària i rendista: "preferien la col·locació dels seus estalvis en préstecs censals consignats sobre terra d'altri, a fer-se càrrec de la seva explotació retenint-ne la "propietat" útil i invertint en millorar-la" (pàg. 467). Només les terres de molt bona qualitat eren retingudes pels censalistes. Més encara. El manteniment de petits propietaris en situa-

ció precària era una condició necessària en la reproducció dels guanys generats pel censalisme i en la captació de l'excedent camperol. Però en actuar d'aquesta forma, i en mantenir-se al marge de qualsevol inversió en la millora productiva, les classes benestants fossilitzaven l'estructura agrària comarcal i obstaculitzaven qualsevol possibilitat de desenvolupament econòmic en la Segarra setcentista.

L'ús acurat i modèlic de les fonts, com succeeix, per exemple, en el capítol dedicat al repartiment de la riquesa; la rigurositat de cadascuna de les parts en que es divideix el llibre que ens ocupa; així com la solidesa argumental de l'autor, dificulten qualsevol apunt crític a les tesis exposades per Enric Tello. Tanmateix, sí que podrien realitzar-se dues consideracions, orientades més a la necessitat d'aprofundir en la recerca d'aspectes concrets que al qüestionament dels plantejaments de l'autor.

La primera consideració es refereix a la inversió. Tello situa l'estratègia inversora de les classes benestants com a factor condicionant del grau de desenvolupament assolit per la comarca. Caldria, però, conèixer amb més detall si estratègies inversores alternatives a les realitzades resultaven viables i rendibles i per què. Les condi-

cions "naturals" de la Segarra del segle XVIII (clima, edafologia o pluviometria) que Tello analitza en el llibre, havien d'influir en l'orientació productiva i, sobretot, en els rendiments obtinguts. I potser la perspectiva d'uns baixos rendiments fomentava una inversió més "rendista" i menys vinculada a l'àmbit de la producció.

La segona consideració se centra en la dinàmica de canvi que, segons l'autor, experimenta l'economia segarrenca a mitjan segle XIX. Per una part, Tello apunta la coincidència de la crisi del sistema censalista en els anys 40 del segle passat amb un canvi en l'estratègia inversora en les classes benestants. Per l'altra, i coincidint amb la implantació de la propietat absoluta per part del règim liberal, l'arribada del ferrocarril i l'augment del conreu de la vinya, l'autor assenyala que la Segarra havia entrat en un clar procés de transformació econòmica en la segona meitat del segle XIX. Però tant un com altre fet, molt estretament vinculats a la crisi del sistema feudal i al sorgiment del règim liberal capitalista, necessiten d'una major atenció i contrastació.

En definitiva, Tello ha escrit un llibre excel·lent. L'estudi s'insereix en una problemàtica cabdal dels historiadors: els factors que condicionen el desenvolupament (o retard) de les societats. L'apor-

tació que realitza entorn al funcionament i implicacions del crèdit rural és importantíssima. La seva anàlisi de l'economia de la Segarra set-centista, no només ofereix un coneixement aprofundit i rigorós d'aquesta comarca, sinó que matitza algunes visions sobre el creixement econòmic en la Catalunya del segle XVIII.

RAMON RAMON I MUÑOZ
European University Institute
(Florence)

Joan FUGUET SANS: *Templers i hospitalers, I. Guia del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà, la Segarra i el Solsonès*; Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1997. Pròleg de Pere Anguera. 95 pàgs.

Després de publicar, l'any 1995, la seva obra principal sobre la matèria (actualització de la tesi doctoral de sis anys enrere: *L'arquitectura dels templers a Catalunya*), l'historiador barberanenc Joan Fuguet enceta ara, amb un primer volum dedicat entre altres a la nostra comarca, "una sèrie de guies sobre el patrimoni dels templers i els hospitalers, que (...) vol fer conèixer a fons a partir de la proposta d'itineraris" (de la contracoberta). Es tracta, doncs, d'una versió aplicada dels seus coneixements:

com a complement de l'estudi erudit, ara ofereix un breu manual de camp, una guia basada tant en mapes i fotografies i indicacions geogràfiques com en explicacions històriques i arquitectòniques. En aquest sentit, la conjunció d'aquests diversos tipus d'elements resulta altament encertada per als seus propòsits, i val a remarcar que l'edició, amb tapa dura i nombroses fotografies a color, hi ajuda eficaçment. Al llarg de les encara no cent pàgines del llibre, Fuguet arriba a oferir al lector no especialitzat una bona síntesi a partir de fitxes monogràfiques de cadascun dels edificis d'un o altre orde existents en aquestes comarques; hi trobem, pel que fa a la Segarra estricta, explicacions a propòsit de l'Ametlla, Cabestany, Cervera, Granyena, la Guàrdia Lada, el Mas de Bondia, Montfred i Montornés, i, pel que fa a la resta de la Segarra històrica, Albió, Belltall, Biure de Gaià, la Cirera, Glorieta, Llorac, Montargull, Passanant, Pinós, la Sala de Comalats, Santa Coloma de Queralt, Segura i Vallfogona de Riucorb.

El llibre comença, després del pròleg de Pere Anguera i d'una justificació, amb una introducció que de fet esdevé triple: d'una banda és una presentació general del tema dels ordes religioso-militars i la seva arquitectura, i d'una altra banda és també, tot